

Prilog razmatranju pitanja proširene reprodukcije individualnog gospodarstva

Vlado Cvjetičanin

Agrarni institut, Zagreb, Hrvatska – Jugoslavija

SAŽETAK U Jugoslaviji je individualni seljački posjed privremeno zadržan u granicama koje onemogućavaju kapitalističku akumulaciju i, sa stajališta dugoročnih ciljeva agrarne politike, on je samo prijelazni stadij u procesu potpunog područstvljenja poljoprivrede. Budući da će ovaj prijelazni stupanj trajati razmjerno dugo, stručna javnost sve više ističe nužnost proučavanja i istraživanja mogućnosti proširene reprodukcije individualnog seljačkog gospodarstva u Jugoslaviji. Međutim, istraživanja ove vrste tek su u inicijalnoj fazi pa se prvi rezultati mogu očekivati tek za nekoliko godina (Agrarni institut u Zagrebu, Institut za ekonomiku poljoprivrede u Beogradu). Autor u radu koristi rezultate stalne ankete individualnih seljačkih gospodarstava koju više od deset godina, na uzorku od 2.600 gospodarstava, provodi Savezni zavod za statistiku i nastoji ustanoviti izvjesne pravilnosti u novčanim prihodima i troškovima individualnih gospodarstava. Autor je u članku izveo slijedeće glavne zaključke.

1. Novčani prihodi individualnih gospodarstava u cjelini, i po njihovim izvorima (od gospodarstva i izvan gospodarstva), pokazuju tendenciju stalnog i brzog porasta, posebice novčani prihodi od gospodarstva.

2. Novčane izdatke sve do 1962. godine karakteriziraju daleko veća ulaganja u domaćinstvo nego u gospodarstvo. Poslije 1962. bilježi se – zaključujući temeljem indeksa na stalnoj bazi – relativan porast izdataka za gospodarstvo naprama novčanih izdataka za domaćinstvo (282 tisuće prema 245 tisuća starih dinara u 1964. godini).

3. Osim ukupnih novčanih izdataka za gospodarstvo autor, odvojeno analizira dvije stavke: novčana ulaganja u tekuću poljoprivrednu proizvodnju i bruto-ulaganja u gospodarstvo, te zaključuje:

- ovi izdaci u apsolutnom iznosu bilježe stalan rast, ali su izdaci za tekuću poljoprivrednu proizvodnju rasli najbrže, a bruto-ulaganja u gospodarstvo nešto sporije;
- relativan udjel ovih dviju stavki u ukupnim izdacima gospodarstva opada unatoč porastu ukupnih nominalnih novčanih izdataka za gospodarstvo. To znači da individualni poljoprivrednici svoj dohodak prvenstveno troše za potrebe domaćinstva i standard, a manje u gospodarstvo kao proizvodnu (ekonomsku) jedinicu.

4. Poljoprivredno domaćinstvo se u svojoj politici potrošnje postepeno okreće od zemlje te poljoprivredi pridaje sve manji značaj, što znači da je problem opadanja zanimanja za gospodarstvo uistinu akutan.

Autor separatno analizira novčane izdatke gospodarstava prema veličini njihovih zemljišnih površina i, temeljem zaključaka izvednih iz rezultata ankete, iznosi razloge za detaljnije istraživanje koje bi ovaj problem ili potvrdilo ili odbacilo.

Ključne riječi: individualno gospodarstvo, proširena reprodukcija, novčani prihodi i izdaci.

Primljeno: 1966.

Pribvačeno: 1966.

Članak izvorno objavljen u *Sociologiji sela*, Zagreb, 4 (1966) 13/14: 50-63.

1. Potreba analize proširene reprodukcije seljačkog gospodarstva

Iako je reprodukcija (jednostavna i proširena) individualnog seljačkog gospodarstva u našim uvjetima veoma kompleksno i, može se reći, zasad još potpuno neistraženo i neproučeno područje, činjenica je da se u njoj stječu sva vitalna ekonomsko-socijalna pitanja individualnog gospodarstva, dakle njegove proizvodnje, potrošnje, raspodjele i razmjene. U kapitalističkim uvjetima veličina tzv. marginalnog posjeda, tj. posjeda koji je sposoban za minimum proširene reprodukcije, stalno se povećava, što se ispoljava u kontinuiranom procesu koncentracije zemlje i proizvodnih sredstava u poljoprivredi. Prema tome, mali obiteljski posjed u kapitalizmu, pod djelovanjem ekonomskih zakonitosti razvoja, postepeno nestaje, na račun formiranja velikih industrijaliziranih i specijaliziranih poljoprivrednih poduzeća koja prijete da ga proizvodno potpuno obezvrijede i da ga tako svedu na rekreativnu, a eventualno i autokonzumnu proizvodnu jedinicu. U većini socijalističkih zemalja privatni je posjed sveden na okućnicu i služi kao dodatan izvor snabdijevanja poljoprivrednim proizvodima. Međutim, on će takav ostati samo dok se krupna socijalistička gospodarstva ne osposobe za masovnu industrijsku poljoprivrednu proizvodnju, što ona dobrim dijelom danas već i jesu.

U Jugoslaviji je individualni seljački posjed privremeno zadržan, u limitima koji onemogućavaju kapitalističku akumulaciju, ali sa stanovišta dugoročnih ciljeva agrarne politike on predstavlja samo prijelazni stadij u procesu potpunog podruštvljenja poljoprivrede. Proširena reprodukcija individualnog gospodarstva u tom je smislu ekonomski opravdana i funkcionalna u sadašnjoj etapi ekonomskog razvoja, kada krupna socijalistička gospodarstva još nisu osposobljena da potpuno osiguraju snabdijevanje cjelokupnog stanovništva s dovoljno poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda. S obzirom da se smatra da će ova prijelazna etapa u podruštvljenju poljoprivredne proizvodnje u Jugoslaviji trajati relativno dugo, jer su ograničene i materijalne mogućnosti zajednice da ulaže u društvenu proizvodnju, danas se sve više uviđa potreba istraživanja i proučavanja mogućnosti proširene reprodukcije individualnoga seljačkog gospodarstva. S tim u vezi smatra se, s jedne strane, da je efikasnija proširena reprodukcija individualnog

gospodarstva u našim uvjetima nemoguća bez interventnih ulaganja društvenih sredstava i društvene organizacije rada (kooperacija) a, s druge, da ako negdje i postoje mogućnosti za samostalno proizvodno jačanje, onda se to odnosi na jedan neznatan broj individualnih gospodarstava, i to pod uvjetima koje tek treba utvrditi neposrednim istraživanjem i proučavanjem u pojedinim područjima.

Podaci o novčanim ulaganjima u gospodarstvo, koji su prikupljeni stalnom anketom gospodarstava Saveznog zavoda za statistiku, mogu poslužiti kao veoma indikativan pokazatelj i za mnogo šira i kompleksnija razmatranja proširene reprodukcije individualnih seljačkih gospodarstava, budući da se ovi podaci odnose na razdoblje u kojem se individualna seljačka poljoprivreda razvijala u relativno povoljnijim društveno-ekonomskim uvjetima, pogotovo u usporedbi s predratnim stanjem.

Naši se podaci odnose na razdoblje poslije 1955. godine, kada su niske, fiksirane cijene poljoprivrednih proizvoda zamjenjivane cijenama formiranima u slobodnijim tržišnim odnosima, što je nužno dovelo i do smanjenja klasičnog dispariteta cijena poljoprivrednih i industrijskih proizvoda.¹ Poljoprivreda se postepeno oslobađala pritiska koji su nametnuli ogromni zadaci industrijalizacije, tek onda kada je njezino zaostajanje upozorilo na potrebu harmoničnog rasta cijele privrede. S druge strane, promjene u strukturi stanovništva što ih je izazvao razvoj industrije, bile su za poljoprivredu pozitivan elemenat koji je smanjio ogroman agrarni pritisak na raspoloživo zemljište. Kako je transfer stanovništva zaostajao za mogućnostima urbanizacije, promjena poljoprivrednog zanimanja nije bila vezana uz prostorni premještaj, pa je tako nastala dobro poznata simbioza zemljišni posjed – zaposlenje u nepoljoprivrednim djelatnostima. Ta domaćinstva stječu dohotke i izvan poljoprivrede, pa bi se moglo pomisliti da nepoljoprivredne djelatnosti na taj način indirektno vraćaju dug koji im je, u prvim fazama socijalističke izgradnje, dala poljoprivreda i poljoprivredno stanovništvo. No ako su se ti dohoci slijevali u selo, teško je tvrditi da su znatnije utjecali na razvoj poljoprivrede. (U Jugoslaviji se samo iznimno prelijevaju sredstva iz drugih sektora u poljoprivredu.) Mi smo skloniji tvrdnji da su upravo ta sredstva (iz stalnog i sezonskog zapošljavanja) bila pretežno usmjerena na osjetljivi porast standarda i opreme domaćinstava, približavanje gradskom načinu života itd. Realnije je, dakle, potražiti druge objektivne elemente koji su djelovali u prilog poljoprivredi. To se u prvome redu odnosi na kooperaciju, koja je, tamo gdje je sprovedena, ekonomski i tehnološki unaprijedila seljački posjed, što se najvidljivije izrazilo u povećanju produktivnosti rada po jedinici površine. Što se tiče drugih efekata ruralnog egzodusa, oni se

¹ Poznato je da se početna akumulacija kapitala neophodna za industrijalizaclju u svim socijalističkim, pa i mnogim drugim zemljama, formirala baš u poljoprivredi koja je tada bila dominantna grana i u kojoj su se jedino mogle tražiti rezerve (o vanjskoj pomoći jedva može biti govora – primjer SSSR i Jugoslavija). Jedan od instrumenata za tu svrhu jesu niske cijene poljoprivrednih proizvoda, zatim obvezni otkup itd. Na taj se način osigurava snabdijevanje nepoljoprivrednog stanovništva i organizira ubrzani industrijski rast, ali se normalno zadržava progres u poljoprivredi.

djelomično mogu navesti kao elementi koji smanjuju uvjerljivost teze kako je taj egzodus znatno poboljšao opći položaj poljoprivrede. Spomenimo samo ovo: iz sela odlazi najvitalnija i mlađa radna snaga, a u njemu ostaju nesposobniji za rad, pa je radna snaga kao proizvodni faktor ovdje slabija, što je opća pojava u svijetu. No, iseljavanjem radne snage iz sela odlaze i značajna sredstva koja su i te kako potrebna poljoprivredi. Ako poljoprivrednik, primjerice, prilikom nasljeđivanja želi zadržati imanje svoga brata koji se odselio u grad, on mu obično mora isplatiti popriličnu sumu koja će mu nedostajati u njegovoj proizvodnoj aktivnosti, itd. Čini se da u ovom kontekstu treba tražiti određeni disparitet koji postoji između onog što obično zovemo progresom sela i napretka poljoprivrede kao proizvodne grane.

Prije nego prijedemo na razmatranje proizvodne reprodukcije seljačkih gospodarstava u užem smislu, smatrali smo potrebnim prethodno se osvrnuti na neke osnovne pokazatelje iz ankete koji se odnose na kretanje novčanih prihoda i dohotka individualnih gospodarstava.

2. Novčani prihodi i dohodak gospodarstava

Za razliku od diferenciranja gospodarstava prema veličini posjeda i kategorijama zemljišnih površina, danas sve veći značaj dobiva diferenciranje prema novčanim primanjima i izdacima, odnosno prema ukupnom dohotku, i to s gospodarstva i izvan gospodarstva. U procesu industrijalizacije novčana primanja seljačkih gospodarstava relativno naglo rastu, jer paralelno rastu novčana primanja i s gospodarstava, zbog povećanja tržišnosti poljoprivredne proizvodnje, i izvan gospodarstva, stjecanjem dohotka bilo iz stalnih, povremenih ili uzgrednih izvora zarade. To je posljedica integracijskih procesa u društvu, što se naročito odražava u pojačanoj socijalnoj i prostornoj pokretljivosti stanovništva. Suvišne ruke u poljoprivredi nisu više nemobilne, one još snažnije pritišću na sve otvorenije mogućnosti zapošljavanja, a s porastom standarda, osnovnim pokretačem javlja se težnja da se zadovolje rastuće životne potrebe. Na ovaj proces uključivanja seljačkih gospodarstava u robno-novčane odnose naročito ukazuje porast novčanih primitaka i izdataka seljačkih gospodarstava u poratnom razdoblju. Osnovni pokazatelji o tome izloženi su u tablici 1.

Dakle, novčani prihodi, u cjelini i po izvorima, imaju tendenciju stalnog i rapidnog porasta. Naročito brzo rastu novčani prihodi s gospodarstva. Oni su u promatranom razdoblju porasli 3,12 puta. To je, vjerojatno, posljedica povoljnijih cijena poljoprivrednih proizvoda iz godine u godinu, a posebno u 1964. godini. Na povećanje ukupnih prihoda gospodarstava djelovali su, osim ovog faktora, porast broja stalno zaposlenih s gospodarstava i porast nominalnih primanja zaposlenih, što je vjerojatno razlog da su novčani prihodi izvan gospodarstva sve do 1963. godine relativno brže rasli od prihoda s gospodarstva. Pretpostavljamo da su u godini 1965. novčani prihodi s gospodarstava osjetljivije porasli zbog toga što su u međuvremenu znatno porasle cijene poljoprivrednim proizvodima.

Tablica 1.

Kretanje novčanih prihoda i izdataka poljoprivrednih domaćinstava

1955. godina = 100

Godina	Novčani prihodi		Novčani izdaci	
	od gospodarstva	izvan gospodarstva	za gospodarstvo	za domaćinstvo
1955.	100	100	100	100
1956.	105	112	103	104
1957.	132	118	114	116
1958.	134	136	131	120
1959.	139	156	134	135
1960.	151	182	141	147
1961.	146	206	162	165
1962.	189	244	181	187
1963.	237	283	222	219
1964.	312	284	282	245

Izvori: Statistički godišnjak Jugoslavije, 1962., 1965.; Statistički bilten, br. 387.

Što se tiče novčanih izdataka, karakteristično je daleko veće ulaganje u domaćinstvo nego u gospodarstvo sve do 1962. godine, poslije koje je relativan porast izdataka za gospodarstvo u odnosu na bazni indeks prešao onaj za novčane izdatke za domaćinstvo (282 : 245 u 1964. godini). Prema našem mišljenju, to ne remeti naznačenu tendenciju i teško bi bilo tvrditi da je baš 1962. godina bila prijelazna u politici trošenja sredstava poljoprivrednika. Mnogo činilaca upućuje na oprez kod zaključivanja, bilo da se radi o fluktuiranju cijena poljoprivrednih proizvoda i opreme, inflatornim utjecajima ili aleatornosti žetve. Ovdje bi se, znači, mogla ponoviti dosta poznata teza o politici dezinvestiranja seljaka u vlastito gospodarstvo. Mi smatramo da je to samo djelomično istinito, jer je razina ulaganja u gospodarstvo ipak u realnom porastu, ali ne u omjeru koliko bi se to moglo i očekivati. Naime, u strukturi troškova izdaci za gospodarstvo, naročito za njegovo opremanje, u svijetu su u rapidnom porastu i daleko nadilaze ostale troškove. S tog aspekta gledano, ispravnije je tvrditi da u Jugoslaviji ulaganja u privatno gospodarstvo *stagniraju*, a da se sredstva usmjeravaju u domaćinstvo ili neproizvodne svrhe. Postavlja se pitanje: zašto je to tako? Neke elemente odgovora pokušat ćemo dati u kasnijem, nešto detaljnijem bavljenju strukturom izdataka za gospodarstvo.

Budući da smo u prethodnom razmatranju prikazali prosjeke novčanih prihoda i izdataka, sada ćemo analizirati razlike između gospodarstava u strukturi novčanih primitaka i izdataka s obzirom na veličinu posjeda. Pogledajmo ponajprije osnovne pokazatelje.

I ovdje vrijedi ranija konstatacija da nominalni novčani primici i izdaci od 1956. godine imaju tendenciju rapidnog porasta u svim posjedovnim kategorijama. Ali je interesantno istaknuti da su novčana primanja s gospodarstva najviše porasla na posjedima veličine 5-8 ha (indeks 321 u 1964. godini), a novčani prihodi izvan gospodarstva u kategoriji posjeda do 2 ha (indeks 295). Mala gospodarstva, dakle, stjecanjem većih prihoda radom u društvenoj privredi *kompensiraju* znatno manje prihode s gospodarstva u odnosu na više posjedovne kategorije gospodarstava. Razlike u ukupnom dohotku neusporedivo su manje (primjerice, za 1964. godinu odnos ukupnih novčanih prihoda između posjeda od 2 ha i onih 5-8 ha iznosi 436 tisuća dinara naprama 677 tisuća) od razlike u veličini posjeda. To očitito potvrđuje prethodno iznijetu tvrdnju da u Jugoslaviji veličina posjeda postaje sve manje značajan kriterij diferenciranja gospodarstava.²

Novčani izdaci također su konstantno rasli u svim kategorijama gospodarstava, i to kako oni za gospodarstvo tako i oni za domaćinstvo. Međutim, brže su rasli izdaci za domaćinstvo, naročito u manjih gospodarstava, dok se u većih ti odnosi kreću oko istog nivoa (tablica 2.).

Dohodak je mnogo realniji indikator ekonomske snage gospodarstva i porasta standarda domaćinstva nego ukupni novčani prihodi domaćinstva - gospodarstva.³

Evo najprije osnovnih proporcija dohotka poljoprivrednih domaćinstava u razdoblju od kada za to postoje pokazatelji (tablica 3.).

² Ovo, između ostaloga, ukazuje na sve jaču potrebu neposrednog istraživanja seljačkih gospodarstava s kompleksnijeg aspekta, te njihova diferenciranja ne samo temeljem veličine zemljišnog posjeda nego i prihoda, stupnja specijalizacije, intenziteta obrade, tržišnosti itd.

³ Prema anketi o seljačkim gospodarstvima, »dohodak domaćinstva obračunat je kao razlika između ukupnog prihoda domaćinstva i novčanih izdataka za poljoprivrednu proizvodnju i nepoljoprivredne delatnosti. S obzirom na teškoće u prikupljanju pouzdanih podataka za obračun, amortizacija se ne obračunava, te je dohodak uvećan za vrednost amortizacije. Novčani dohodak od gazdinstva izračunat je kao razlika između ukupnih novčanih primanja od gazdinstva i novčanih izdataka za gazdinstvo (seme, sadnice, zaštita bilja, dubriva, takse i sl., odnosno izdaci za poljoprivrednu proizvodnju). Novčani dohodak van gazdinstva izračunat je kao razlika između ukupnih primanja van gazdinstva (prihodi od rada i socijalna davanja) i novčanih izdataka za nepoljoprivredne delatnosti (materijal, dorada, bojenje i sl.)« (Anketa o seljačkim gazdinstvima, 1964. - **Statistički bilten**. - Beograd : Savezni zavod za statistiku, br. 387, str. 4).

Tablica 2.

Novčani prihodi i izdaci prema veličini gospodarstava

1956. = 100

	1956.	1957.	1958.	1959.	1960.	1961.	1962.	1963.	1964.
Do 2 ha									
a	100	120	124	130	136	149	154	201	258
b	100	116	130	147	170	193	237	276	295
c	100	119	128	138	143	163	167	194	271
d	100	108	117	128	144	162	191	221	247
2-3 ha									
a	100	124	131	130	137	158	182	239	299
b	100	100	116	137	148	180	207	242	243
c	100	102	123	128	130	151	170	224	264
d	100	109	117	134	137	163	181	210	229
3-5 ha									
a	100	131	131	132	138	151	183	227	296
b	100	112	120	139	167	185	226	249	266
c	100	112	124	120	128	142	175	210	275
d	100	115	116	129	142	157	176	205	241
5-8 ha									
a	100	124	129	130	144	160	181	231	321
b	100	91	102	119	142	161	181	230	208
c	100	104	117	112	129	142	165	213	265
d	100	114	111	128	138	150	169	213	245
Više od 8 ha									
a	100	116	116	125	135	153	172	203	268
b	100	95	140	157	192	212	241	276	248
c	100	106	129	135	133	161	171	204	254
d	100	107	111	127	141	158	180	203	213

a = novčani prihodi od gospodarstva

b = novčani prihodi izvan gospodarstva

c = novčani izdaci za gospodarstvo

d = novčani izdaci za domaćinstvo.

Izvor: Statistički godišnjak Jugoslavije, 1958., 1959., 1960., 1961., 1962., 1963., 1964., 1965.

Tablica 3.
Struktura dohotka poljoprivrednih domaćinstava (u %)

Izvori i oblici dohotka	1957.	1958.	1959.	1960.	1961.	1962.	1963.	1964.
Ukupan dohodak	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
- u novcu	51,5	58,7	54,1	49,9	60,2	60,9	60,3	59,0
- naturalna potrošnja	48,3	41,3	45,9	40,1	39,8	39,1	39,7	41,0
Dohodak s gospodarstva	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
- u novcu	40,2	46,0	40,1	45,4	45,1	45,7	46,3	45,0
- naturalna potrošnja	49,8	54,0	59,9	54,6	64,9	54,3	53,7	55,0
Dohodak izvan gospodarstva	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
- u novcu	91,9	91,6	92,1	91,4	92,8	92,1	92,6	92,6
- naturalna potrošnja	8,1	8,4	7,9	8,6	7,2	7,9	7,4	6,4
Ukupan dohodak	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
- s gospodarstva	78,2	72,2	73,1	68,5	68,4	67,2	69,8	71,1
- izvan gospodarstva	21,8	27,8	26,9	31,5	31,6	32,8	30,2	28,9

Izvor: Statistički godišnjak Jugoslavije, 1962., 1965.

Kako se vidi, osnovne proporcije u strukturama dohotka poljoprivrednih domaćinstava, iako u prikazanom razdoblju pokazuju izvjesne varijacije, ipak su ostale gotovo nepromijenjene. Naime, kroz izvjesno se razdoblje ostvarene razlike postepeno gube u korist novčanog dohotka, da bi se kroz 3-4 godine ponovo pojavile, kao što je slučaj sa strukturom ukupnog dohotka, dohotkom od gospodarstva i dohotkom izvan gospodarstva. To praktički znači stagnaciju, jer prirodni i novčani dijelovi u strukturi dohotka ostaju u istim proporcijama, iako je dohodak u cjelini znatno povećan. Činjenica je, dakle, da je seljačko gospodarstvo u Jugoslaviji ne samo velikim dijelom prirodno (oko 40%) nego da ono tu razinu prirodnosti konstantno zadržava. Naravno, ovo je globalna ocjena proizišla iz rezultata ankete koja se, jer se provodi više od 10 godina, može uzeti indikativnom i vjerojatno realnom. Međutim, time ne isključujemo znatnija odstupanja od ovih odnosa u strukturi dohotka po pojedinim područjima, u što se ovdje ne možemo upuštati.

Podaci ankete po kategorijama gospodarstava prema njihovoj veličini uglavnom potvrđuju netom iznesene zaključke o strukturi dohotka.

Tablica 4.
Struktura dohotka poljoprivrednih domaćinstava prema veličini posjeda

Veličina posjeda	Ukupan dohodak = 100				
	s gospodarstva	izvan gospodarstva	novčani	naturalni	novčani s gospodarstva
1	2	3	4	5	6
1958.					
Do 2 ha	57,6	42,1	61,6	38,1	30,8
2-3 ha	66,6	33,1	59,9	39,8	28,6
3-5 ha	74,6	25,3	57,8	42,0	35,0
5-8 ha	79,4	20,4	56,8	43,0	39,0
Više od 8 ha	79,0	20,8	57,1	42,6	39,4
1959.					
Do 2 ha	57,6	42,3	59,3	40,7	18,7
2-3 ha	66,7	33,1	54,5	45,4	23,4
3-5 ha	75,1	24,8	52,5	47,3	29,7
5-8 ha	79,4	20,5	51,0	48,8	32,9
Više od 8 ha	81,0	18,6	53,5	46,2	37,1
1960.					
Do 2 ha	53,7	46,3	63,0	37,0	18,4
2-3 ha	62,1	37,9	59,9	40,1	24,7
3-5 ha	69,6	30,4	58,7	41,3	31,0
5-8 ha	74,2	25,6	58,1	41,7	36,1
Više od 8 ha	75,6	23,1	59,9	39,7	39,7
1961.					
Do 2 ha	53,3	46,7	63,6	36,4	33,6
2-3 ha	62,8	37,2	59,7	40,3	38,5
3-5 ha	70,1	20,9	57,0	43,0	41,9
5-8 ha	74,3	25,7	59,7	40,3	49,7
Više od 8 ha	76,5	23,5	61,2	38,8	53,2
1962.					
Do 2 ha	52,2	47,8	64,4	35,6	34,4
2-3 ha	65,2	34,8	61,6	38,4	43,5
3-5 ha	71,5	28,5	59,5	40,5	46,3
5-8 ha	76,8	23,2	59,4	40,6	50,0
Više od 8 ha	78,5	21,5	57,7	42,3	50,6

1	2	3	4	5	6
1963.					
Do 2 ha	52,2	47,8	64,4	35,6	34,4
2-3 ha	65,2	34,8	61,6	38,4	43,5
3-5 ha	71,5	28,5	59,5	40,5	46,3
5-8 ha	76,8	23,2	59,4	40,6	50,0
Više od 8 ha	78,5	21,5	57,7	42,3	50,6
1964.					
Do 2 ha	61,8	38,2	64,2	35,8	33,9
2-3 ha	65,6	34,4	61,3	38,7	44,0
3-5 ha	71,9	28,1	59,9	40,1	46,8
5-8 ha	78,8	21,2	59,5	40,5	50,7
Više od 8 ha	80,6	19,4	58,2	41,8	50,1

Izvor: Statistički godišnjak Jugoslavije, 1963., 1964., 1965.

Iz podataka prezentiranih u tablici 4. uočljivo je nekoliko pravilnosti: 1) dohodak s gospodarstva raste s povećanjem veličine posjeda gospodarstva; 2) dohodak iz van gospodarstva opada s povećanjem veličine posjeda; 3) ukupan novčani dohodak kao i naturalna potrošnja svih gospodarstava nalazi se na približno istom nivou – naime, razlike u svim godinama kreću se od 4% do 8%; 4) novčani dohodak s gospodarstva raste s rastom veličine posjeda gospodarstva. Iz svega onog što smo do sada rekli o agrarnoj strukturi logički proizlaze objašnjenja ovakvih tendencija, pa se na tome nećemo posebno zadržavati. Ipak bismo željeli ponovno istaći da se strukture dohotka s obzirom na veličinu posjeda, promatrane po godinama, nisu bitno izmijenile, što bez sumnje ukazuje da su u evoluciji seljačkog posjeda u poslijeratnom razdoblju u Jugoslaviji više prisutni stagnantni negoli progresivni trendovi, barem što se tiče ovoga, po našem mišljenju, veoma važnog ekonomskog pokazatelja.

3. Stupanj ekonomske reprodukcije gospodarstava

U tablici 5. od ukupnih novčanih izdataka za gospodarstvo izdvojili smo dvije stavke: novčana ulaganja u tekuću poljoprivrednu proizvodnju i bruto-ulaganja u gospodarstvo, izostavivši novčane izdatke za porez i ostala obavezna davanja gospodarstava, te izdatke za nepoljoprivredne djelatnosti na gospodarstvu. Mislimo da praćenje dinamike novčanih izdataka za proizvodnju i bruto-investicije kroz jedno duže vremensko razdoblje, što nam djelomično omogućuje anketa o seljačkim gospodarstvima, može barem indikativno poslužiti za zaključivanje o stupnju reprodukcije individualnih gospodarstava.

Tablica 5.
Novčani izdaci za gospodarstvo

- tekuće cijene u tisućama starih dinara

Godina	Novčani izdaci za gospodarstvo*						Ukupni novčani izdaci gospodarstava****		% 1/4	% 2/4	% 3/4
	Ukupno (2+3)		Za poljoprivrednu proizvodnju**		Bruto ulaganja***		Dinara	Indeks			
	Dinara	Indeks	Dinara	Indeks	Dinara	Indeks					
0	1	2		3		4		5	6	7	
1955.	57,3	100	23,4	100	33,9	100	186,9	100	30,7	12,5	18,1
1956.	56,9	99	28,0	120	28,9	85	193,8	103	29,3	14,4	14,9
1957.	64,1	112	28,5	122	35,5	105	215,2	114	29,7	13,2	16,5
1958.	68,7	120	28,2	120	40,5	119	230,7	131	29,7	12,2	17,5
1959.	68,2	119	31,4	134	36,8	108	250,3	134	27,2	12,5	14,7
1960.	69,4	121	31,2	133	38,2	113	271,5	141	25,5	11,5	14,1
1961.	80,7	141	35,1	150	45,6	135	305,9	162	26,3	11,4	14,9
1962.	91,4	159	41,4	177	50,0	147	342,0	181	26,7	12,1	14,6
1963.	116,8	204	47,5	203	69,3	204	408,5	222	28,5	11,6	16,9
1964.	130,3	227	60,0	256	70,3	207	511,6	282	25,4	11,7	13,7

* Izdvojeni izdaci za porez od poljoprivrede i izdaci za nepoljoprivredne djelatnosti.

** Obuhvaća novčane izdatke za sjeme, sadnice, umjetno gnojivo, sitne popravke, plaćeni rad i sl.

*** Obuhvaća novčana ulaganja za kupovinu zemlje, stoke, strojeva i podizanje nasada i poljoprivrednih građevina.

**** Obuhvaća sve izdatke za gospodarstvo, dakle i one koji u tablici nisu obuhvaćeni (vidjeti bilješku *), i sve izdatke za domaćinstvo.

Izvor: Statistički godišnjak Jugoslavije, 1962., 1965.

Prema indeksima se vidi da su u promatranom razdoblju nominalni novčani izdaci za gospodarstvo, gledano ukupno i prema dvjema stavkama, uglavnom kontinuirano rasli. Međutim, najbrže su rasli novčani izdaci za tekuću proizvodnju, što je i razumljivo, budući da su to tzv. nužni izdaci koji se godišnje moraju podmirivati ako se želi održati barem isti opseg proizvodnje na gospodarstvu, odnosno prosta reprodukcija. Bruto ulaganja u gospodarstva su nešto sporije rasla, a ona indiciraju stupanj proširene reprodukcije. Međutim, čini se da su postoci u kolonama 5, 6 i 7 najrelevantniji za naše razmatranje. Naime, porast novčanih izdataka, gledano kroz indeks na stalnoj bazi (početna 1955. godina i u tekućim cijenama), zamagljuje stvarne odnose, jer ne uzima u obzir neke važne elemente, kao što su porast cijena, inflatorne tendencije, itd. U tom smislu navedeni su postotci, koji izražavaju udjel novčanih izdataka za gospodarstvo u ukupnim novčanim izdacima, uključujući i domaćinstvo za pojedine godine, mnogo bolja osnova za zaključivanje o stupnju ulaganja, ali ne i o stopi porasta u jednostavnu i proširenu reprodukciju. Temeljem prezentiranih procenata, proizlazi da su se novčana ula-

ganja u gospodarstvo (i u cjelini i u dijelovima) kroz cijelo razdoblje relativno smanjivala usprkos porastu nominalnih ukupnih novčanih izdataka za gospodarstvo. To znači da su, i pored relativno povoljnih uvjeta u kojima se poljoprivreda u Jugoslaviji razvijala poslije Drugoga svjetskog rata, individualni zemljoradnici svoje prihode više trošili na potrebe domaćinstva i standarda, a manje na gospodarstvo kao proizvodno-ekonomsku jedinicu. Iako smo na moguće uzroke te pojave već upozorili, ostaje činjenica da uslijed ovakve raspodjele svojih prihoda gospodarstva čak niti u okviru mogućnosti koje su im stajale na raspolaganju nisu unapređivala i proširivala osnovu svoje proizvodnje, nisu podizala produktivnost rada po jedinici površine, povećavala svoju tržišnost, itd., što je, bez sumnje, jedan od glavnih razloga deficitarnosti poljoprivrednih proizvoda u Jugoslaviji. Možda su tome djelomično pridonijeli i odsustvo stimulaturnijih mjera agrarne politike u odnosu na individualnog zemljoradnika, slaba organizacija otkupa i plasmana viškova poljoprivrednih proizvoda, niske i negarantirane otkupne cijene, te djelovanje nekih općih društvenih činilaca koji su i seljaka navodili da prvenstveno misli na svoj standard i standard svojeg domaćinstva, te je u njega ulagao maksimalan dio onoga što je akumulirao radom na vlastitom gospodarstvu ili stjecanjem uzgrednih, povremenih ili stalnih dohodaka radom izvan poljoprivrede.

Tablica 6.

Novčani izdaci za gospodarstvo prema veličini posjeda

- tekuće cijene u tisućama starih dinara

Godina	Novčani izdaci za gospodarstvo*						Ukupni novčani izdaci gospodarstva****		% 1/4	% 2/4	% 3/4
	Ukupno (2+3)		Za poljoprivrednu proizvodnju**		Bruto ulaganja***		Dinara	Indeks			
	Dinara	Indeks	Dinara	Indeks	Dinara	Indeks					
0	1	2		3		4		5	6	7	
Gospodarstva do 2 ha											
1956.	33,6	100	17,4	100	16,2	100	148,1	100	22,7	11,7	10,9
1957.	41,3	123	17,1	98	24,2	149	162,9	110	25,3	10,5	14,8
1958.	42,1	125	17,5	101	24,6	152	176,6	119	23,8	9,9	13,9
1959.	45,1	134	19,8	114	25,3	156	192,3	130	23,4	10,3	13,2
1960.	45,3	135	20,2	116	25,1	155	211,7	143	21,4	9,5	11,8
1961.	51,3	152	21,8	125	30,5	188	239,1	161	21,4	9,1	12,7
1962.	53,7	160	24,8	142	28,9	178	271,1	183	19,8	9,1	10,6
1963.	62,4	186	28,6	164	33,8	209	313,1	211	19,9	9,1	10,8
1964.	73,5	219	36,9	212	36,6	226	394,2	266	18,6	9,3	9,3
Gospodarstva 2-3 ha											
1956.	47,3	100	22,6	100	24,7	100	164,4	100	28,8	13,7	15,0
1957.	48,1	102	19,9	88	28,2	114	175,9	107	27,3	11,3	16,0
1958.	55,8	118	19,8	88	36,0	146	196,1	119	28,4	10,1	18,3

Vlado Cvjetičanin: Proširena reprodukcija individualnog gospodarstva

0	1		2		3		4		5	6	7
1959.	56,8	120	24,2	107	32,6	132	215,6	131	26,3	11,2	15,1
1960.	55,8	118	23,0	102	32,8	133	220,3	134	25,3	10,4	14,9
1961.	65,3	138	28,0	115	39,3	159	259,2	158	25,1	10,1	15,1
1962.	73,7	156	30,3	134	43,4	176	288,3	175	25,5	10,5	15,0
1963.	102,3	216	35,8	158	66,5	269	349,2	212	29,3	10,2	19,0
1964.	98,8	209	41,9	185	56,9	230	415,0	252	23,7	10,1	13,7
Gospodarstva 3-5 ha											
1956.	57,4	100	25,7	100	31,7	100	186,5	100	30,8	13,8	17,0
1957.	65,6	114	27,9	109	37,7	119	212,0	114	30,9	13,1	17,8
1958.	66,9	116	26,4	103	40,5	128	221,3	119	30,2	11,9	18,3
1959.	64,4	112	29,0	113	35,4	112	233,6	125	27,6	12,4	15,2
1960.	66,7	116	27,4	107	39,3	124	253,3	136	26,3	10,8	15,5
1961.	72,8	127	32,9	128	39,9	126	279,5	150	26,0	11,7	14,2
1962.	95,9	167	41,6	162	54,3	171	325,0	174	29,4	12,8	16,7
1963.	114,6	200	45,8	178	68,8	217	382,4	205	29,9	11,9	18,0
1964.	130,4	227	56,4	219	74,0	233	503,7	270	25,8	11,1	14,6
Gospodarstva 5-8 ha											
1956.	74,4	100	34,2	100	40,2	100	230,7	100	32,2	14,8	17,4
1957.	79,2	106	35,7	104	43,5	108	253,0	104	31,2	14,1	17,2
1958.	83,7	112	32,9	96	50,8	126	262,5	114	31,8	12,5	19,3
1959.	77,0	103	36,4	106	40,6	101	277,5	120	27,7	13,1	14,6
1960.	87,2	117	37,5	110	49,7	124	308,8	134	28,2	12,1	16,1
1961.	94,5	127	41,4	121	53,1	132	335,7	145	28,1	12,3	15,8
1962.	193,7	153	49,2	144	64,5	160	381,6	165	29,8	12,9	16,9
1963.	155,3	209	58,4	171	96,9	241	486,2	210	31,8	12,0	19,9
1964.	168,6	227	81,7	239	86,9	216	620,4	269	27,1	13,1	14,0
Gospodarstva preko 8 ha											
1956.	91,5	100	50,3	100	41,2	100	283,9	100	32,2	17,7	14,5
1957.	99,1	108	49,4	98	49,7	121	301,0	106	32,9	16,4	16,5
1958.	113,7	124	52,9	105	60,8	148	338,4	149	33,5	15,6	17,9
1959.	111,9	122	54,8	109	57,1	139	370,3	130	30,2	14,8	15,4
1960.	102,3	112	54,1	108	48,2	117	396,2	139	25,8	13,6	12,1
1961.	133,5	146	60,2	120	73,7	178	454,7	160	29,2	13,2	16,0
1962.	136,5	149	70,9	141	65,6	159	497,0	175	27,4	14,2	13,2
1963.	174,2	190	80,7	160	92,5	227	575,2	202	30,1	14,0	16,0
1964.	221,3	231	97,3	193	114,0	278	691,2	243	30,4	14,0	16,4

Izvor: Statistički godišnjak Jugoslavije, 1957.-1965.

Prema indeksima se vidi da su u promatranom razdoblju nominalni novčani izdaci za gospodarstvo, gledano ukupno i prema dvjema stavkama, uglavnom kontinuirano rasli. Međutim, najbrže su rasli novčani izdaci za tekuću proizvodnju, što je i razumljivo, budući da su to tzv. nužni izdaci koji se godišnje moraju podmiriti ako se želi održati barem isti opseg proizvodnje na gospodarstvu, odnosno prosta reprodukcija. Bruto ulaganja u gospodarstva su nešto sporije rasla, a ona indiciraju stupanj proširene reprodukcije. Međutim, čini se da su postoci u kolonama 5, 6 i 7 najrelevantniji za naše razmatranje. Naime, porast novčanih izdataka, gledano kroz indeks na stalnoj bazi (početna 1955. godina i u tekućim cijenama), zamagljuje stvarne odnose, jer ne uzima u obzir neke važne elemente, kao što su porast cijena, inflatorne tendencije, itd. U tom smislu navedeni su postotci, koji izražavaju udjel novčanih izdataka za gospodarstvo u ukupnim novčanim izdacima, uključujući i domaćinstvo za pojedine godine, mnogo bolja osnova za zaključivanje o stupnju ulaganja, ali ne i o stopi porasta u jednostavnu i proširenu reprodukciju. Temeljem prezentiranih procenata, proizlazi da su se novčana ulaganja u gospodarstvo (i u cjelini i u dijelovima) kroz cijelo razdoblje relativno smanjivala usprkos porastu nominalnih ukupnih novčanih izdataka za gospodarstvo. To znači da su, i pored relativno povoljnih uvjeta u kojima se poljoprivreda u Jugoslaviji razvijala poslije Drugoga svjetskog rata, individualni zemljoradnici svoje prihode više trošili na potrebe domaćinstva i standarda, a manje na gospodarstvo kao proizvodno-ekonomsku jedinicu. Iako smo na moguće uzroke te pojave već upozorili, ostaje činjenica da uslijed ovakve raspodjele svojih prihoda gospodarstva čak niti u okviru mogućnosti koje su im stajale na raspolaganju nisu unapređivala i proširivala osnovu svoje proizvodnje, nisu podizala produktivnost rada po jedinici površine, povećavala svoju tržišnost, itd., što je, bez sumnje, jedan od glavnih razloga deficitarnosti poljoprivrednih proizvoda u Jugoslaviji. Možda su tome djelomično pridonijeli i odsustvo stimulaturnijih mjera agrarne politike u odnosu na individualnog zemljoradnika, slaba organizacija otkupa i plasmana viškova poljoprivrednih proizvoda, niske i negarantirane otkupne cijene, te djelovanje nekih općih društvenih činilaca koji su i seljaka navodili da prvenstveno misli na svoj standard i standard svojeg domaćinstva, te je u njega ulagao maksimalan dio onoga što je akumulirao radom na vlastitom gospodarstvu ili stjecanjem uzgrednih, povremenih ili stalnih dohodaka radom izvan poljoprivrede.

No kako se ovi pokazatelji odnose na sva gospodarstva, iz njih nije moguće razabrati kako su gospodarstva različite veličine trošila svoje prihode, odnosno u konkretnom razmatranju zanima nas koliko su utrošila u poljoprivrednu proizvodnju i u investicije u gospodarstvo. Zbog toga smo i iznijeli iste pokazatelje za pojedine grupe gospodarstava (tablica 5.).

Kakav komentar nameću podaci sistematizirani u tablicama? Najinteresantnije je tražiti odnose s prosjekom koji je prethodno izražen, iz kojega se vidi da je relativno učešće sredstava potrošenih u proizvodne svrhe na gospodarstvu iz godine u godinu sve manje (smanjenje od 30,7% na 25,4%), a da je pri tome opadanje bruto novčanih ulaganja u gospodarstvo još izrazitije (1955. iznosi 18,1% a 1964. godine 13,7%).

Dakle, tendencija je da se više troši na održavanje postojeće proizvodnje nego u njezino proširivanje, što je samo po sebi negativno. S više ili manje varijacija sve grupe posjeda (osim jedne) slijede taj proces, a razlikovanje između dviju kategorija proizvodnih troškova na gospodarstvu ne čini nam se pogodnim za zaključivanje. Možda je zanimljivo zapaziti da se, u grupama većih posjeda, relativno smanjenje bruto-ulaganja na posjedu više osjeća nego na sitnim posjedima do dva hektara. To objašnjavamo time što je na tim minijaturnim gospodarstvima relativno lakše održati raniju stopu ulaganja, naročito uz uobičajeni priljev vanjskih dohodaka, a može se govoriti čak i o određenoj intenzifikaciji na toj svojevrsnoj okućnici, s koje se domaćinstvo snabdijeva. Za naše je prilike značajno što u grupi posjeda srednje veličine slabi interes za poljoprivrednu proizvodnju, a stečena se sredstva sve više troše u neproizvodne svrhe. Prema tome, opći porast standarda domaćinstva ne prati jačanje njegove ekonomske snage, odnosno gospodarstva. Smatramo to čvornom točkom na koju valja koncentrirati pažnju u mjerama agrarne politike. Može li se najavljena iznimka, koju predstavljaju gospodarstva veća od 8 hektara, smatrati akcidentalnom ili ona upozorava na mogućnosti većih gospodarstava da se prošireno reproduciraju? U globalnoj sumi koja predočava sva ulaganja u poljoprivrednu proizvodnju za deset godina, imamo relativno smanjenje od 32,2% na 30,4%. Međutim, to je posljedica opadanja u rubrici koju smo nazvali »ulaganje za poljoprivrednu proizvodnju« ili, nazovimo ih, tekuća ulaganja. S druge strane, za 1,9% porastao je udjel investicijskih ili bruto-ulaganja (sa 14,5% porasla su na 16,4%), ali taj porast nije kontinuiran (1962. godine relativan udjel tih ulaganja iznosio je 13,2%), pa se teško može smatrati pravilom (zakonitošću). Dakle, iako veći posjedi pokazuju određene specifičnosti koje u stanovitom smislu upozoravaju na veće mogućnosti proširene reprodukcije, ta odstupanja nisu toliko indikativna da bi nas uvjerila kako se radi o bitno različitoj proizvodnoj i potrošnoj orijentaciji gospodarstava iznad 8 hektara. Prema tome, zaključimo s već spomenutom konstatacijom: poljoprivredno se domaćinstvo sa zemljom u svojoj politici potrošnje u Jugoslaviji postepeno okreće od zemlje (barem je tako bilo do 1964. godine), a poljoprivredi pridaje sve manji značaj. U tom pogledu prekretnicu nije mogla napraviti ni bolja i šira kooperacija, pa se problem smanjenog interesa za gospodarstvo u našoj poljoprivredi zaista zaoštava.

Preliminary communication

Vlado Cvjetičanin

Agrarian Institute, Zagreb, Croatia – Yugoslavia

A Contribution to the Discussion on Extended Reproduction of an Individual Peasant Holding

Summary

In Yugoslavia the individual peasant holding has been temporally kept within the limits that disable capitalistic accumulation and from the standpoint of the long-term aims of the agrarian policy it represents only a transitory stage in the process of the complete socialization of agriculture. As it is considered that this transitory stage will last relatively long, competent opinions are expressed lately about the necessity of studying and researching the possibilities of extended reproduction of an individual peasant holding in Yugoslavia. However, researches of this kind are in an initial stage, and the first results should be expected only in the course of the next few years (Agrarian Institute – Zagreb, Institut of Agricultural Economics – Belgrade).

The author of this article uses the results of the permanent survey of individual peasant holdings carried out for more than ten years on the sample of 2.600 holdings by the Federal Bureau of Statistics, and tries to establish some regularities in earning and spendings of individual holdings. The main conclusions of the author are the following:

1. Money income of individual holdings as a whole and according to its sources (farms and off farm income) has a tendency of permanent and rapid growth, especially the money income from the holding.
2. Far larger investment in the household than in the holding is characteristic for the money expenditure up to the 1962. After 1962 the relative growth of expenditure for the holding, in relation to the basic index, surpassed the corresponding index of money expenditure for the household (282 thousand to 245 thousand of old dinars in 1964.).
3. Out of the total money expenditure for the holding the author separately analyses two items: money investments in the current agricultural production and gross investments in the holding and in connection with this he concludes:
  - These expenditures taken absolutely were in a continual growth, but expenditures for the current agricultural production grew the most quickly and gross investments in the holding a little slower,
  - The relative share of these two items in the total expenditure of the holding was decreasing in spite of the increase of the nominal total money expenditure for the holding. *It means that individual agriculturists were spending their incomes more for needs of the household and standard and less for the holding as a productive (economic) unit.*

4. Agricultural household in its consumption policy, gradually turns away from the land and to agriculture attaches less and less importance, which means that the problem of the decreased interest for holding really becomes acute.

The author separately analyses money expenditure of holdings according to the size of their landstates and upon the conclusions derived from survey data he states possible reasons for a more detailed research that should confirm or negate this problem.

Key words: individual peasant holding, extended reproduction, money income and expenditure.

Received on: 1966

Accepted on: 1966

The article originally published in *Sociologija sela*, Zagreb, 4 (1966) 13/14: 50-63.

Предварительная информация

Владо Цветичанин

Аграрный институт, Загреб, Хорватия - Югославия

Приложение изучению вопроса расширенного воспроизводства единоличного хозяйства

Резюме

В Югославии единоличное сельское имущество временно задерживается в границах препятствующих капиталическому накоплению, так что с точки зрения длительных целей аграрной политики оно является переходной стадией в процессе полного обобществления сельского хозяйства. Имея в виду (согласно расчетам) что этот переходный этап в обобществлении сельскохозяйственного производства будет продолжаться довольно долго, то теперь является потребность исследования и изучения расширенного воспроизводства единоличного сельского хозяйства в Югославии. Между тем, исследования по этому вопросу только начались, и в течение нескольких лет надо ожидать первые результаты (Аграрный институт, Загреб, Институт для экономики сельского хозяйства, Белград).

Автор этой статьи пользуется результатами постоянной анкеты в единоличных сельских хозяйствах Союзного завода по статистике, которая, непрерывно проводится свыше 10 лет по примеру 2600 хозяйств, и пытается утвердить некоторые закономерности в достижении и затрате дохода единоличных хозяйств. Главные заключения автора следующие:

1. Денежные доходы единоличных хозяйств в целом, и по отношению к источникам (на и вне хозяйства) имеют тенденцию постоянного и быстрого роста, особенно по отношению к денежным доходам из хозяйства.
2. Денежные доходы отмечают увеличенные взносы в домашнее хозяйство, чем в хозяйство до 1962 г., после чего относительный рост расходов в хозяйстве по отношению к базисному указателю, увеличился за денежные расходы для домашнего хозяйства (282.000 по 245.000 старых динаров в 1964. г).
3. Из совокупных денежных расходов для хозяйства, автор особенно выделяет и подчеркивает три момента: денежные взносы в действительное сельскохозяйственное производство и брутто взносы для хозяйства, и в связи с этим автор заключает:
  - в абсолютном виде эти расходы постоянно увеличивались, между тем больше всего увеличивались денежные расходы для действительного сельскохозяйственного производства, а медленнее брутто взносы для хозяйства;
  - относительное участие этих двух моментов в результате совокупных расходов хозяйства в отдельных годах в течение целого исследуемого периода, уменьшалось, не смотря на рост номинальных совокупных денежных расходов для хозяйства. Это доказывает что

единоличники свои доходы больше тратили на потребности домашнего хозяйства и стандарта, а меньше на хозяйство как производительно-экономическую единицу.

4. Домашнее хозяйство вместе с землей, в политике затраты, постепенно отворачивается от земли, и сельскому хозяйству придается меньше значения, так что проблема пониженного интереса к хозяйству очень заостряется.

Автор особенно наблюдает за денежными расходами отдельных категорий хозяйств по отношению к величине имущества, и как заключение которое происходит в результате анкеты, автор приводит возможные причины, которые в дальнейшем должны подтвердить или не признать дальнейшие исследования по этому вопросу.

Ключевые слова: единоличное сельское хозяйство, расширенное воспроизводство, денежные доходы, денежные расходы.

Получено: в 1966 году.

Принято к печати: в 1966 году.

Статья впервые опубликована в журнале *Sociologija sela (Социология деревни)*, Загреб, Vol. 4, 1966, № 13/14, стр. 50-63.